

STUDIE

Peripetie problému „slovenskej otázky“ na stránkach časopisov *Elán* a *Přítomnost*¹

KAROL CSIBA

The “Slovak question” on the pages of the magazines Elán and Přítomnost

This study offers a look at a selection of discussions and polemics published in the socio-cultural periodicals *Elán* and *Přítomnost* in Prague during the interwar period. The basis of the text is a reconstruction of materials made against the background of the search for and definition of Czech-Slovak social and literary relations that characterized the period and to a great extent shaped the social situation in the newly founded Czechoslovakia. Both periodicals capture this period of Czechoslovakia's development, in which efforts to outline the national question played an important role. This text openly adopts a narrative structure, which is why the journalistic articles are ordered and their content is reconstructed chronologically. I strive, above all, to provide ample material. Its evaluation is directed towards an informed reader. The paper also touches upon the question of to what extent the editorial practice of the periodicals contributed to the formation of modern society in newly founded Czechoslovakia. On the margin, it thus seeks to identify the place of *Elán* and *Přítomnost* in the study of the history of modernity. In this context, the paper also briefly discusses the crises of modern art characteristic of the interwar period. The crises include the crisis of the “old” society, associated with the success of the avant-gardes. For this reason, the paper tries to go beyond the narrow territory of literature and implicitly notes the role of the intellectuals who, in the selected periodicals, engage in struggles and aesthetic, ethical, ideological and confessional arguments.

Keywords: *Elán*, *Přítomnost*, Slovak question, Czech-Slovak relations, culture

1 Štúdiá je výstupom grantového projektu VEGA 2/0066/20 *Modernizmus v slovenskej literatúre II*. Zodpovedný riešiteľ: Mgr. Michal Habaj, PhD. Doba riešenia: 2020–2023.

Text je predovšetkým výberovým pohľadom na diskusie a polemiky publikované v spoločensko-kultúrnych periodikách *Elán* a *Prítomnosť*, vychádzajúcich v medzivojnovom období v Prahe. Základom je materiálová rekonštrukcia, vytváraná na pozadí dobového hľadania a definovanie česko-slovenských spoločenských a literárnych vzťahov, ktoré značne determinovali poprevratovú spoločenskú situáciu v Československu. Obe zvolené periodiká by mali zachytávať špecifické obdobie vývoja republiky. Významnú úlohu v ňom zohrávalo úsilie o formovanie národnej otázky. Tento text neskrýva inklináciu k príbehovej štruktúre, aj preto podlieha rekonštrukcia publicistických článkov a ich radenie chronológii. Mojm úsilím je poskytnúť dostatok materiálu. Hľadanie jeho hodnotenia smeruje k poučenému čitateľovi. Ten si môže odpovedať napríklad na otázku, do akej miery sa redakčná prax vybratých periodík podieľala na formovaní modernej spoločnosti poprevratového Československa, resp. či sa ju možno nezámerne nepokúšali rozvrátiť. Z tohto dôvodu je namieste otázka, aké je ich miesto v štúdiu dejín modernosti a zároveň ich zapojenie do formovania medzivojnových česko-slovenských vzťahov. Kľúčový pojem modernizmu je sémanticky široký, odkazuje na viacero disparátnych významov, a aj výkladovo je vrstevnatý a komplikovaný.² Zo širokého metodologického diapazónu možno výberovo upozorniť napríklad na aspekt tzv. „modernej skúsenosti“³, ktorá je utváraná takými kategóriami ako rozporupnosť, fragmentárnosť či paradoxnosť. Za jeden z jej zdrojov býva definovaný stret kultúr.⁴ Prítomnosť modernej skúsenosti sa výrazným spôsobom dotýka tradičnejších výkladov života, ktoré následne často prestávajú plniť svoje funkcie a podliehajú deštruovaniu či parodovaniu. Týmto spôsobom – transformáciou skúsenosti, resp. zážitku – reflektuje literatúra nové a neustále sa meniace sebedovomie človeka medzi extrémami autonómie a absolútnej závislosti na spoločenských okolnostiach.⁵

2 V slovenskej literárnej historiografii po roku 2000 existuje viacero príspevkov venujúcich sa terminologickej definícii modernizmu, výberovo napr. BAKOŠ, Vladimír: *Avantgardistický projekt modernity*. Bratislava 2006; KUZMÍKOVÁ, Jana: Tri verzie a tri nosné domény modernistického umenia. In: *Slovenská literatúra*, 2012, roč. 59, č. 3, s. 230–245.

3 BENJAMIN, Walter: Umelecké dielo vo veku svojej technickej reprodukovateľnosti (1936). In: *Iluminácie*. Bratislava 1999, s. 194–225.

4 HORYNA, Břetislav: Memoria jako kategorie záchrany. In: *Sociální studia*, 2010, roč. 7, č. 1, s. 39–40.

5 NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno 2006, s. 524.

V 18. čísle týždenníka *Přítomnost* uverejnil Václav Štech článok *Slovenský problém a slovenská literární kritika*.⁶ Otvára v ňom otázku tzv. „slovenského problému“, ktorý je potrebné vyriešiť. Uvedomuje si, že to nie je úloha pre jednu generáciu, no konečné riešenie vidí predovšetkým v tom, že spisovnú slovenčinu na Slovensku nahradí spisovná čeština. V tomto procese vidí progresivitu domáceho vývoja, ktorý by mal napraviť chyby predchádzajúcich generácií. Odstrániť by sa mali diskusie o vzájomnosti dvoch odlišných národov, namiesto toho uprednostňuje Štech tézu o historickej a jazykovej jednote Čechov a Slovákov.

Pozornosť venuje v článku slovenskému literárnemu kritikovi a historikovi, absolventovi Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe Jánovi Hamaliarovi a jeho knižnej publikácii *Hlas našeho východu* (1929).⁷ Oceňuje, že je v nej niekoľko štúdií publikovaných v češtine, čo podľa jeho slov znamená, že autor ako jeden z mála mladých kritikov pochopil podstatu československej jednoty. Hamaliar ju podľa Štecha odvodzuje od spoločnej histórie, spoločných literárnych a myšlienkových snáh, ktoré boli často naštrbené, no jemné rozkoly nemali na svedomí nacionálne rozdvojenie. Autor článku je presvedčený o tom, že Hamaliarovo používanie češtiny je na Slovensku vnímané negatívne, no v budúcnosti budú jeho kultúrno-literárne aktivity akceptované. Pozitívne vníma aj fakt, že tvorca publikácie o „slovenskom probléme“ nielen píše, ale chce ho aj aktívne riešiť, čo sa prejavuje v tom, že situáciu vyhodnocuje v kontexte poznania českého kultúrneho prostredia. V kontexte kultúrneho vývoja Slovenska ho vníma ako inšpiratívny vzor a tvorca modernej slovenskej literárnej kritiky, formujúceho jej hodnotové kritériá, kam zaraďuje aj otázku jazyka. Inšpirácie jeho literárnokritickej činnosti nachádza autor článku v práci F. X. Šaldy.

Už v nasledujúcom čísle *Přítomnosti* bola uverejnená reakcia Dobroslava Chrobáka nazvaná *Slovenský problém a slovenská kritika*.⁸ Autor článku poukazuje na všeobecnejšiu tendenciu českého literárneho prostredia považovať Jána Hamaliara za vedúcu osobnosť mladej slovenskej generácie, deklarujúcej odklon od používania spisovnej slovenčiny. Vyjadruje prekvapenie, že v Štechovom texte rezonuje akási všeobecnejšia predstava o tom, že vývoj slovenskej literatúry smeruje k jazykovému splynutiu s češtinou. Komentuje to slovami: „Škoda len, že na Slovensku posudzujú túto túžbu s menším nadšením ako v Če-

6 ŠTĚCH, Václav: Slovenský problém a slovenská literární kritika. (Na okraj Hamuliakových „Hlasů našeho východu“). In: *Přítomnost*, 1929, roč. 6, č. 18, s. 279–282.

7 HAMALIAR, Ján: *Hlas našeho východu : literární studie*. Praha 1929.

8 CHROBÁK, Dobroslav: Slovenský problém a slovenská kritika. In: *Přítomnost*, 1929, roč. 6, č. 19, s. 302.

chách. Medzi príslušníkmi tej mladej generácie, prichádzajúcej do Prahy, o ktorej p. Štech myslí, že začína chápať vec vážnejšie, niet azda jedného, ktorý by nebol Hamaliarov krok odsúdil. Pre nich je prípad Hamaliarov príkladom hrišnej defraudácie mravných hodnôt a citových záväzkov, ktoré mu zverila rodná zem. Na celom Slovensku, i v kruhoch čechofilských, vzbudilo Hamaliarovo vystúpenie rozhorčenie [...]“⁹ Chrobák hovorí o komplikáciách problému česko-slovenskej vzájomnosti. Domnieva sa, že predstavitelia českej a slovenskej spoločnosti značne exponovane a umelo poukazujú na spoločné tradície, ktoré by mali údadne oba národy spájať.

Autor článku ďalej poznamenáva, že Ján Hamaliar „oznámil vo svojej knihe spôsobom nemálo sebavedomým, že on J. Hamaliar necíti sa odo dneška Slovákom, ani Čechoslovákom, ale proste Čechom z ,nášho východu‘ [...]“¹⁰ Práve tejto „národnej metamorfóze“ sa podľa Chrobáka venuje zbytočná pozornosť, hoci v predchádzajúcom Štechovom hodnotení práve táto skutočnosť je znakom progresívnych procesov v slovenskej kultúre. Podľa Chrobáka je Hamaliarovo gesto predovšetkým výsledkom jeho snahy zaujať. Argumentuje týmito slovami: „Nie je predsa v medziach možnosti človeka, aby sa za tri roky, ktoré strávil v Prahe, vysporiadal s takým ťažkým problémom a previedol ho do takých krajných dôsledkov. Hamaliar chce vzbudiť dojem, že to urobil, nie neverím ti, Jano Hamaliar, si človek mladý, vo vývine, zaťažovaný aj inými trápeniami mladosti [...]“¹¹ Hamaliarovo gesto následne prirovnáva k renegátstvu.

Do debaty o „interkultúrnych súvislostiach“ slovenskej a českej literatúry sa v časopise *Přítomnost* zapája už v roku 1929 aj vedúci redaktor Ferdinand Peroutka rozsiahlym textom *Jen toužebné přání*.¹² Reaguje v ňom práve na článok Václava Štěcha,¹³ oceňujúceho rozhodnutie Jána Hamaliara písať po česky.¹⁴ Peroutka vyjadril nádej, že k tomuto rozhodnutiu dospejú aj ďalší slovenskí spisovatelia. Predpokladá aj následný koniec slovenskej literatúry. Paradoxne však konštatuje, že otázka československej jednoty je stále iba akademickou predstavou prežívajúcou bez reálneho a užitočného výsledku. Za slovenským odmietavým postojom voči národnej a jazykovej jednote vidí napríklad jednoduché zápečníctvo a exponovaný lokálny patriotizmus. Separatizmu Slovákov podľa jeho slov nerozumie. Ako prejav istej korektnosti a čestnosti predstavuje ideál

9 Tamže, s. 302

10 Tamže.

11 Tamže.

12 PEROUTKA, Ferdinand: Jen toužebné přání. In: *Přítomnost*, 1929, roč. 6, č. 33, s. 514–515.

13 ŠTĚCH, Václav: Slovenský problém a slovenská literárna kritika. (Na okraj Hamuliakových „Hlasů našeho východu“). In: *Přítomnost*, 1929, roč. 6, č. 18, s. 279–282.

14 Pozri bližšie CSIBA, Karol: *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava 2014, s. 40–79.

úplnej národnej jednoty (s jednotou spisovného jazyka), ktorý by sa mal v tejto „otvorenej“ koncepcii predostrieť Slovákom. V prípade slovenských spisovateľov argumentuje úzkosťou ich jazykových hraníc. Princíp jazykového zjednotenia by mal podľa Peroutku vychádzať predovšetkým z princípu dobrovoľnosti.

V prípade samotného Jána Hamaliara zaujme najmä kritický článok *Toto že je slovenský předvoj?* publikovaný v *Přítomnosti* v marci 1931.¹⁵ Spochybňuje v ňom kultúrny prínos literárnych almanachov na Slovensku. Vracia sa do minulosti a konštatuje, že literárne almanachy sú síce pre vývoj slovenskej kultúry v porovnaní s českým prostredím mimoriadne dôležité, no ich umelecká hodnota je veľmi nízka. Pri *Slovenskom literárnom almanachu 1931* si všíma ambície editorov Štefana Letza a Dobroslava Chrobáka vytvoriť presný dokument a zároveň predvoj aktuálnej literatúry na Slovensku.¹⁶ Hamaliar je presvedčený o tom, že publikácia nemá jasnú štruktúru a nejasný je aj cieľ, čo by mala dokumentovať. Argumentuje náhodným výberom autorov, ktorý nezodpovedá ambicióznym plánom tvorcov publikácie. Zásadný problém vidí aj v absencii generáčnej rozvrstvenosti autorov. Napriek tomu, že almanach nevytvára zásadnejší obraz poprevratového Slovenska, plní podľa Hamaliara funkciu určitého medzníku, preto si zaslúži pozornosť literárnej kritiky.

Autor článku vníma tento myšlienkový obraz dobového Slovenska ako mimoriadne pesimistický. Upozorňuje predovšetkým na nevyhnutnú spoluúčasť mladej generácie tvorcov na koncipovaní takéhoto súborného diela. Práve ich participácia na vzniku umožňuje identifikovať ich úsilie a ochotu vstupovať do nevyhnutných konfrontácií so staršou generáciou, vďaka čomu sa odhalia ich vzájomné odlišnosti. V tomto bode ale vidí Hamaliar najväčší problém poprevratového spoločenského a kultúrneho vývoja na Slovensku. Mladú poprevratovú generáciu hodnotí ako nepriebojnú, málo odvážnu a zbabelú, ktorej chýba odvaha zvädzať generáčné súboje. V tejto súvislosti vyslovuje kritickú tézu, že nastupujúca generácia prezentovaná v almanachu nebola ešte nikdy a nikde takto neprogramová a málo hrdá na svoje kultúrne hodnoty, ktoré by mali byť prínosom k formovaniu nových hodnôt. Argumentuje slovami: „*Stojí to vedle sebe – stáří a mládí – úžasně tupě, bez výboje a bez mladistvé touhy ubít staré kyjem po hlavě a překonat je. Připadá nám, že slovenské literární a myšlenkové mládí má nesmírný strach před starými, aby nebylo vyloučeno z požitku seděti vedle nich. Je to mládí jen podle letopočtu, ale ne mládí opravdové [...]*“¹⁷ Hamaliarova reakcia ponúka okrem kritického zhodnotenie publikácie aj jeho vlast-

15 HAMALIAR, J.: *Toto že je slovenský předvoj?* (Slovenský literární Almanach na rok 1931). In: *Přítomnost*, 1931, roč. 8, č. 11, s. 173–174.

16 *Slovenský literární almanach 1931*. Praha 1931.

17 Tamže, s. 174.

ný koncept realizácie takýchto bilančných dokumentov. O ich tvorbe píše: „*Almanachy se dělají zcela jinak. Ze Slovenska zaznamenám Minervu (1869) a Sborník slovenskej mládeže (1909). I v prvním i ve druhém nastupovala určitá generace a něco chtěla, bojovala a zápasila proti starým. Nikdy si však tak mdle a poddajně nepřisedla k starým [...]*“¹⁸ Autora textu prekvapuje predovšetkým prítomnosť slovenských davistov (Ján Rob Poničan, Laco Novomeský a Daniel Okáli), ktorých považuje za jediných predstaviteľov literárne progresívnej generácie. Oceňuje predovšetkým ich ochotu vstupovať do názorových konfrontácií a ideologickú vyhranenosť. Samotný *Slovenský literárny almanach 1931* nepovažuje napriek ich účasti za kultúrne prínosný, no zároveň neprestáva veriť, že sa objaví tvorivá generácia, ktorý zmení charakter umenia a literatúry, čo znamená, že sa vyhraní voči staršej generácii.

Problému slovensko-českých spoločensko-kultúrnych súvislostí sa venuje v rovnakom období aj slovenská kultúrna revue *Elán*, vychádzajúca od septembra 1930 v Prahe. Témy sa bezprostredne dotýka aj rozhovor Štefana Letza s Karlom Čapkom publikovaný v marci 1931.¹⁹ Čechov a Slovákov v ňom známy český autor charakterizuje ako dva odlišné národy, ktoré sa nelíšia jazykom ale ich naturelom. Práve túto „povahovú“ nerovnorodosť vníma ako užitočnú pre ich vzájomné spolužitie. Pri Slovákoch mu imponuje priateľskosť a istá grandióznosť, ktorá podľa neho absentuje v povahe Čechov. Tí môžu naopak posunúť Slovákov na vyšší civilizačný stupeň, hoci v kontexte širšieho vnímania kultúry za nimi zaostávajú. Vzťah týchto dvoch národov mu pripomína situáciu vo Veľkej Británii, presnejšie koexistenciu medzi Anglickom a Škótskom a ich vzájomné pre obe strany prospešné ovplyvňovanie sa.²⁰ Do tohto kontextu uvažovania vkladá aj hodnotenia dobovej slovenskej literatúry. Jej predprevratovú podobu charakterizuje skôr ako jednostranný spoločensko-umelecký protest voči pomerom v monarchii. Práve česká kultúrna obec by jej mohla podľa Čapka pomôcť v tom, aby prestala byť „*protestom a stala sa oslavou slovenského života*“.²¹

Úvahy o česko-slovenskej spolupráci ako súčasť formovania nového štátu rezonujú aj v iných slovenských kultúrnych periodikách už krátko po prevrate,

18 Tamže.

19 LETZ, Štefan: Štvrt hodinky s Karlom Čapkom. In: *Elán*, 1931, roč. 1, č. 7, s. 2.

20 „*Na jednej strane Škótsko a Anglicko a na druhej strane Slovensko a Morava s Čechami. Na jednej strane vrchy (Slovensko) a na druhej strane roviny (Morava a Čechy). Prirodený vývoj je ten, že ľudia z vrchov zostupujú do dolín a pomaly ich dobývajú. Škóti sú azda väčší separatisti ako Slováci, ale to im nevadí, aby neprešpacirovali celú Angliu a nemali ju de facto v rukách. Slováci, obyvatelia vrchov, si ešte nevytýčili heslo: zliezť do dolín, na roviny*“ (tamže, s. 2).

21 Tamže.

na čo čiastočne poukazuje napríklad článok básnika a umeleckého kritika a historika výtvarného umenia Vladimíra Wagnera *Niečo o dadaizme* publikovaný v časopise *Mladé Slovensko*.²² Slovenských čitateľov informuje o diskusii o tomto avantgardnom umeleckom smere, prebiehajúcej v literárnej prílohe českého časopisu pre študujúcich *Ruch*. Definuje ho ako modernú podobu umenia, voči ktorému by nemali zostať čitatelia na Slovensku lahostajní.²³ Text je implicitným potvrdením kontaktov slovenskej mladej generácie s progresívnymi vetvami českého kultúrneho prostredia. Vo forme drobnej poznámky preto pripomeniem niektoré jeho platformy. Tomáš Kubiček hovorí v tejto súvislosti o českej najmladšej autorskej generácii očarenej víziou revolúcie, ktorá by v literárnom poli prebudovala ustálené literárne normy a literárny jazyk by použila ako nástroj vzbury proti zabehaným poriadkom v literatúre a spoločnosti.²⁴ Pripomína článok Vladislava Vančuru *Nové umenie* z roku 1919,²⁵ v ktorom autor požaduje „– v rétorickém gestu negace starého a výzvy k novému – takové umění, které k sobě upoutá široké vrstvy, a současně už zavádí lexikum dobově spojujícíí avantgardu s revolucí a světem proletariátu [...]“²⁶.

Ďalší bezprostredný vstup redakcie *Elánu* do diskusie o vzťahu a vzájomnom ovplyvňovaní sa Slovákov a Čechov predstavuje rozhovor s českým básnikom Jiřím Karáskom ze Lvovic.²⁷ Ten v ňom od úvodu hodnotí poprevratové snahy českej spoločnosti vplyvať protektorsky na vývoj kultúry na Slovensku ako omyl. Rovnakým spôsobom reaguje aj na predstavy o slovenskej zaostalosti, ktorú by bolo potrebné kultivovať. Slováci majú podľa jeho vyjadrenia svoju vlastnú kultúru. Tá nie je iba kópiou nemeckých, resp. francúzskych vzorov. Práve tento aspekt identifikoval v českej kultúre, preto ju vníma ako nepôvodnú, cudziu. Absentuje v nej autentickosť konkrétneho národného spoločenstva. O slovenskej kultúre píše: „*My Čechové se umíme znamenitě – přizpůsobovat cizím vlivům. Váš Martin Benka je moderní a slovenský, náš, řekněme, Filla jest dokonalý – Francouz v své modernosti. Vi to umíte, jako Poláci, zůstati věrní své rase, i kde berete poučení z ciziny. Čech ztrácí rasu, když se učí v cizine. To je, co se týká kultury niterné. Ale i co se týká kultury vnější, jste vy Slováci výše než my*

22 WAGNER, Vladimír: *Niečo o dadaizme*. In: *Mladé Slovensko*, 1919, roč. 1, č. 8, s. 177–179.

23 Tamže, s. 179.

24 KUBIČEK, Tomáš: *Řád tvaru. Tradicionalistické časopisy v období první republiky (analýza a rekonstrukce)*. Brno 2020, s. 30.

25 VANČURA, Vladislav: *Řád nové tvorby*. Praha 1972.

26 Tamže, s. 30.

27 red.: Básnik Jiří Karásek ze Lvovic o kvalitách slovenského ducha. In: *Elán*, 1931, roč. 1, č. 8, s. 2.

[...]“²⁸ V povahe Čechov básnik odkrýva uzavretosť, neprístupnosť, nevlúdnosť a sklony k opovrhovaniu spoločenskými konvenciami. Povahu Slovákov charakterizuje podľa neho elán, romantizmus a citová vrelosť. V tejto súvislosti uvažuje o perspektívnych kultúrnych konceptoch, v ktorých by sa prepájali romantické základy s bližšie neurčenými realistickými metódami. Doterajšie spolužitie dvoch národov sa však podľa neho zatiaľ netransformovalo do intenzívnejšieho kultúrneho spolužitia, keďže na obidvoch stranách rezonuje moment „cudzoty“. Oba národy priraďuje do „východného“ kultúrneho kontextu, pričom práve v rozvíjaní tohto dedičstva by mali Slováci vplývať na českú spoločnosť.²⁹

Podobný spôsob uvažovania o tejto téme ponúka *Elán* aj prostredníctvom článku českého spisovateľa a novinára Frantu Kocourka *Kulturní zblížení Čechů a Slováků*.³⁰ Autor sa v ňom zameriava na rekonštrukciu omylov českých kultúrnych pracovníkov, ktoré podľa jeho slov oslabujú proces zblížovania so slovenskou kultúrnou obcou. V úvode pripomína, že podobne analyzujúci akt odkrývania procesualných chýb očakáva aj na slovenskej strane. Ďalej konštatuje, že znalosť slovenskej kultúry v českej spoločnosti je aj v tomto období značne obmedzená. O českom postoji píše: „*Chtějí-li se skutečně se Slováky kulturně zblížit, musí jejich kulturu především poznat. Jinak by mluvení o zblížení znamenalo, že si Češi vlastně pod tím slovem představují přispůsobení Slováků české kultuře [...]*“³¹ Zároveň konštatuje, že samotní Slováci českú kultúru poznajú, čo vníma ako ich prednosť, na ktorú by sa nemalo zabúdať. Za jeden z kľúčových rozdielov medzi dvoma spoločenstvami považuje postavenie náboženstva v slovenskom kultúrnom živote. Za chybné pokladá práve neakceptovanie tohto viditeľného spoločensko-kultúrneho špecifika ovplyvňujúceho život na Slovensku. Napriek tomu verí v postupné zblíženie sa Čechov so Slovákami.

Odlíšnym spôsobom vstupoval do tejto imaginárnej diskusie mladý slovenský literárny kritik Alexander Matuška, študent Filozofickej fakulty UK v Prahe. Autorove obsahovo ostré reflexie slovenskej literatúry mali predovšetkým

28 Tamže, s. 2.

29 „*Slovák je romantik jako Polák, Čech realista jako Němec. Ale pevně věřím, že poznáme Slováky a že je budeme milovati. K tomu pracovati, je záslužné více, než starat se stále o kulturu západu. Naše kultura je na východe – to je má víra! Slováci nás musí přivesti k té víře, to pokládám za jejich budoucí zásluhu [...]*“ (tamže, s. 2).

30 KOCOUREK, Franta: Kulturní zblížení Čechů a Slováků. In: *Elán*, 1933, roč. 4, č. 2, s. 2–3. Len na doplnenie pripomínam, že autor neskôr publikuje v časopise ďalšie texty s podobnou témou. Pozri bližšie KOCOUREK, Franta: Nedůvěra mezi Čechy a Slováky. In: *Elán*, 1933, roč. 4, č. 4, s. 2.

31 KOCOUREK, Franta: Kulturní zblížení Čechů a Slováků. In: *Elán*, 1933, roč. 4, č. 2, s. 2.

literárnokritickú podobu, na čo v neposlednom rade poukazuje aj zvýšená suggestívnosť jeho publikačných výstupov. Symptomatickým dôkazom je v tomto kontexte napríklad článok *Historka ze slovenské literatury* uverejnený v *Přítomnosti* na začiatku roku 1934.³² Matuška v úvode píše: „*Tento článok skúsil na seba všetky osudy nepríjemných právd. Bor sa usadil bezmála vo väčšine slovenských časopisov a pp. redaktori nemali veľkého záujmu, aby sa ukázalo, čo to majú za lumen. Článok bol odmietnutý Smermi, Pohľadmi a v Eláne nechceli o ničom tiež ani počuť. P. Bor si nedal nikdy ujsť príležitosť odkukane vzdelaným spôsobom potľapkať pánov: Smreka a Lukáča [...]*“³³ Článok je bezprostrednou reakciou na knihu slovenského literárneho kritika a spisovateľa Jána Elena Bora *Návrat k minulosti*.³⁴ Autor kritických obvinení považuje jej značnú časť za literárny plagiát.³⁵ Pravdepodobne z dôvodu explicitnej názornosti publikuje podrobný dôkazový materiál odkazujúci k jednotlivým bodom jeho usvedčujúcich tvrdení.³⁶ Práve tieto vyjadrenia vyvolali v dobovom literárnom kontexte viaceré odmietavé reakcie, ktoré neakceptovali Matuškovu záver. On sám o tom časopisecky podrobne informuje.³⁷ Všíma si napríklad vlastné personálne a ideologické nálepky (nízky intrigán, podliak, marxista). Jeho záverečné glosy, ktorými formálne uzatvára tento vyhrotený spor však majú univerzálnejší charakter a z pohľadu perspektívy vzťahov medzi redakciami získavajú fatálnejšiu povahu. Dôkazom sú autorove slová: „*Ako to bolo v tomto prípade, bude tomu asi aj v iných: v českej Přítomnosti pôjdeme von s pravdou a v slovenskom Eláne budeme hájiť podvody [...]*“³⁸ Od konfrontácií medzi českým a slovenským spoločenským kontextom sa Alexander Matuška nedištancuje ani v neskoršom období. Len pre ilustráciu dopĺňam, že v súlade s týmto tvrdením môžeme napríklad čítať články uverejnené v *Přítomnosti*.³⁹ Autor v ňom suggestívne rekon-

32 MATUŠKA, Alexander: *Historka ze slovenské literatury*. In: *Přítomnost*, 1934, roč. 11, č. 9, s. 135–137.

33 Tamže, s. 135.

34 BOR, Ján. E.: *Návrat k minulosti*. Bratislava 1933, s. 162.

35 „*Borov Návrat k minulosti je po stránke pôvodnosti jeden jediný podfuk [...]* Najviac je vykradnutý Šalda.“ (MATUŠKA, Alexander: *Historka ze slovenské literatury*. In: *Přítomnost*, 1934, roč. 11, č. 9, s. 135).

36 MATUŠKA, Alexander: *Historka ze slovenské literatury*. In: *Přítomnost*, 1934, roč. 11, č. 10, s. 156–157.

37 MATUŠKA, Alexander: K literárnej afére zo Slovenska. In: *Přítomnost*, 1934, roč. 11, č. 11, s. 166–167; MATUŠKA, Alexander: Ešte k literárnej afére zo Slovenska. In: *Přítomnost*, 1934, roč. 11, č. 15, s. 230.

38 Tamže, s. 230.

39 MATUŠKA, Alexander: Usmernenie v slovenskej literatúre. In: *Přítomnost*, 1935, roč. 12, č. 34, s. 534–536; MATUŠKA, Alexander: Česká a slovenská literatúra. In: *Přítomnost*, 1938, roč. 15, č. 14, s. 220–221.

štruuje históriu, priebeh, dôvody a najmä následky slovenského politického, jazykového, literárneho, filozofického a duchovného separatizmu, ktorý celkom jednoznačne odmieta. Argumentuje predovšetkým slovami o kultúrnom spiatočníctve, obmedzenosti, prehnanej konzervatívnosti a z pohľadu literatúry nekreatívnej beztvorosti Slovenska.⁴⁰ Matuškovu uvažovanie o slovenskej literatúre nezapadá iba do neraz paradoxných česko-slovenských diskusií o podobách umenia. Výrazným spôsobom sa dotýka aj všeobecnejších náčrtov kríz moderného umenia, charakterizujúcich medzivojnové obdobie. Oskár Čepan hovorí napríklad o krízovej situácii starej spoločnosti a spája ju s úspechom avantgárd. Úspech literáta či kritika je často spojený s jeho narúšaním spoločenskej idyly. V knihe *Literárne bagately* o tom píše: „*Totíž, avantgardný umelec, ako aj avantgardný teoretik umenia, ruší akýsi ideálny, kontinuitný, plynulý vývinový proces aj organickými, aj neorganickými zásahmi. Často násilne ničí jestvujúcu idylickú pohodu, ktorá si ešte ani neuvedomuje, že je odsúdená na sterilnosť. Im všetkým ide o čosi nové, čosi odlišné. Radi absolutizujú novú jednotlivosť alebo jednotlivosti. To znamená, že ich aj násilne alebo unáhylene organizujú do nového celku. Je otázka, v mene čoho sa to robí? Stručne možno povedať, že v mene nevyhnutného a neprestajného obnovovania vzťahu umenia a skutočnosti [...]*“⁴¹ Autor zdôrazňuje význam deštruktívnej negácie, ktorá do značnej miery vysvetľuje príklon umeleckých avantgárd k sociálne revolučným hnutiam.

V septembrovom čísle *Elánu* z roku 1935 uverejnil jeho zodpovedný redaktor a básnik Ján Smrek úvodník pod názvom *Frak a žlté topánky*,⁴² ktorý je priamou reakciou na sériu článkov publikovaných v tomto období v *Prítomnosti*. Píše najmä „o sklonoch“ Ferdinanda Peroutku hľadať originality a publicistické senzácie, čo je podľa Smreka charakteristické pre tento typ pražského intelektuála. V jeho činnosti nachádza dôležitý moment zábavy, kvôli ktorej je údajne zainteresovaný šéfredaktor významného intelektuálneho periodika ochotný riskovať osobnú a profesionálnu reputáciu. V tejto súvislosti si všima najmä texty reagujúce na aktuálnu slovenskú literatúru. Pripodobňuje ich k prázdnej slame a chvíľkovej zaujímavosti určenej čitateľom, ktorí sa nudia.

40 „Z odstupu sa možno dívať na rozkol tak, i tak, že to bola vonkajšia známka zvoľna sa boriaceho vnútorného zväzku medzi oboma partnermi, z ktorých jeden, silnejší, napätím svojich síl a snažením vrasť a vraduje sa v Európu, zatiaľ čo druhý zostáva u prstonárodnosti a chce sa na veky vekov chápať ako dákasi svetová rarita a vesmírne unikum. Ten prvý si ostatne podržal vždy vedenie, kdežto druhý bol stále retardačný. Ostatok je pekná literárna historická konštrukcia, legenda a mytológia“ (MATUŠKA, Alexander: Česká a slovenská literatúra. In: *Prítomnosť*, 1938, roč. 15, č. 14, s. 220).

41 ČEPAN, Oskár: *Literárne bagately*. Bratislava 1992.

42 SMREK, Ján: *Frak a žlté topánky*. In: *Elán*, 1935, roč. 6, č. 1, s. 1.

Smreka prekvapuje fakt, že takéto články považujú v časopise *Prítomnost* za novinársky hodnotné. Zároveň si kladie otázky, či redakcia tohto periodika niekedy napísala niečo kladné o dobovom slovenskom literárnom živote. Odpoveďou je Smrekovo pochybovanie o tom, že by na stránkach časopisu objavil článok, ktorý „by bol schopný získať slovenskej literatúre i sympatie českého človeka [...]“.⁴³

Ferdinand Peroutku reaguje symptomaticky nazvaným článkom *Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku?*⁴⁴ Rekapituluje v ňom skúsenosť redakcie s písaním o slovenskej kultúre. Akýkoľvek dovtedajší spôsob sa podľa jeho slov stretol so slovenským nepochopením a odmietavou reakciou.⁴⁵ Zaráža ho najmä Smrekova požiadavka, aby redakcia neuverejňovala články mladého slovenského kritika Alexandra Matušku, ktorý reflektuje slovenské literárne authority bez akéhokoľvek rešpektu a úcty. Práve tento kritický aspekt jeho textov však považuje Peroutka za mimoriadne zaujímavý. Matuškovu slovnú razanciu umiestňuje do kontextu českej tradície kritického písania o domácej literárnej tvorbe. Tento princíp uplatňuje redakcia aj pri hodnoteniach slovenskej literatúry. Na Slovensku v tomto smere podľa neho stále prevláda falošná a nekritická „svornosť“. Českú literatúru naopak charakterizuje určitá kritická sloboda. Slovenskú literatúru, ktorú vníma Peroutka ako „oneskorenú“, príklon ku kritickým reflexiám ešte len čaká. Túto situáciu chápe ako problém celej mladej slovenskej generácie, nielen samotného Alexandra Matušku. Ako inšpiratívne vzory uvádza práve českých kritikov.

Smrek odpovedá v *Eláne* čiastočne ironickým úvodníkom *Iba ozvena*.⁴⁶ Prekvapujúco v ňom oceňuje Peroutkov štýl písania a vo viacerých bodoch sa s jeho východiskami stotožňuje. Toto akceptovanie jeho argumentov však hodnotí ako sekundárne potvrdenie slovenskej literárnej roztrieštenosti v pohľadoch na podobné spôsoby reflektovania kultúry. On sám sa zameriava na niektoré fragmenty Peroutkovho článku. Súhlasí s jeho analógiou medzi ťažko pochopiteľným spôsobom uvažovania na Slovensku s nepochopiteľnosťou a komplikovanosťou ruskej „duše“, ktorú reprezentuje ruská literatúra. Oproti

43 Tamže, s. 1.

44 PEROUTKA, Ferdinand: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Prítomnost*, 1935, roč. 12, č. 47, s. 737–739.

45 „Psal nám do *Prítomnosti* o slovenských věcech Čech, usedlý v Bratislavě. Slováci nám dopsali: Čech – co může vědet o Slovensku. Psal nám potom o slovenských věcech mladý Slovák. Nejlepší, co nám o něm ze Slovenska vzkázali, bylo, že – pije. Psal nám ušlechtilý, dnes již mrtvý Hamaliar: skoro ho vyvrhli ze slovenského národa (...) Ve všech těchto případech, jež jsem citoval, vždy Slovák na Slováka křičel, že Slovensku nerozumí. A každý z nich mluvil jménem Slovenska“ (tamže, s. 737).

46 SMREK, Ján: Iba ozvena. In: *Elán*, 1935, roč. 6, č. 4, s. 1–2.

nej stavia uvažovanie Čechov, ktoré vníma ako jasné a racionálne. Aj v tejto súvislosti priznáva, že predchádzajúce negatívne reakcie na jeho slová neboli adekvátne, na čo poukazujú niektoré články publikované v *Prítomnosti*.⁴⁷

Kritické články o slovenskej literatúre sa môžu v rešpektovanom a čítanom časopise o slovenskej literatúre údajne charakterizovať ako prejav úcty a záujmu. Naopak pozitívne reakcie by skôr generovali čitateľsky nezaujím. Úprimnosť *Prítomnosti* pozitívne vplýva podľa Smreka aj na zárodoky nezdravej megalománie, ktorá na Slovensku súvisí s občasným kladným hodnotením domácej literatúry v zahraničí. Tiež súhlasí s tým, že slovenská literárna scéna je tam, kde bola česká pred štyridsiatimi rokmi.⁴⁸ V závere Smrek vyzýva k akceptovaniu ešte sa len formujúceho charakteru literárnych kritiků Alexandra Matušku, ktorý by mohol domácej literatúre pomôcť.

Aj už v poznámke spomenutom príspevku slovenského kritika Milana Pišúta *Slovenská literatúra a její kritikové* rezonujú závery Peroutkovmu článku *Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku?* Ich obsah je podľa autora určitým potvrdením masovej čítanosti periodika na Slovensku a predovšetkým dôkazom, že ovplyvňuje formovanie verejnej mienky v celom medzivojnovom Československu. Celkový charakter Peroutkovho príspevku však považuje za nešťastný, pretože polemika s básnikom Jánom Smrekom a jeho článkom v *Eláne* sa dotýkala určitej epizódy v literárnom živote, ktorá mala byť pertraktovaná iba vo vymedzených rámcoch. Článok by tak nenadobudol význam, prezentujúci tézu „*Slováci nerozumejú sami sebe, prečo by im mali rozumieť iní, predovšetkým Česi*“. Takéto stanovisko je podľa Pišúta v rozpore so záujmami československého kultúrneho života.

Odlisnú podobu má v tejto súvislosti text Karla Čapka *O slovenské literatuře (Několik slovenských románů)*, uverejnený v *Prítomnost* v januári 1935.⁴⁹ Autor si v ňom všima štyri slovenské prózy: Mila Urbana *Živý bič* (1927) a *Hmly na úsvite* (1930), Petra Jilemnického *Pole neorané* (1932) a Fraňa Krála *Cesta zarúbaná* (1934). Charakterizuje ich ako diela reprezentujúce aktuálnu slovenskú literatúru. Za kľúčové považuje predovšetkým ich prekonávanie „folkloristic-

47 Pozri bližšie PIŠŮT, Milan: Slovenská literatura a její kritikové. In: *Prítomnost*, 1935, roč. 12, č. 48, s. 767–768; ŠROBÁR, Vavro: Dr. Vavro Šrobár o tom, jak rozumět Slovensku. In: *Prítomnost*, 1935, roč. 12, č. 49, s. 771.

48 Presnejšie o tom píše: „*Žiaľbohu, takže sa nám v tomto ohlade napraviť, musíme si trpezlivo počkať tých štyridsať rokov – a potom už nech si nás kto chce mláti hlava-nehlava. Rozhodne sme však povdační za dobrú nádej, ktorú nám p. Peroutka stavia pred oči*“ (SMREK, Ján: Iba ozvena. In: *Elán*, 1935, roč. 6, č. 4, s. 2).

49 ČAPEK, Karel: O slovenské literatuře (Několik slovenských románů). In: *Prítomnost*, 1935, roč. 12, č. 1, s. 4–6.

kého poriadku“, prostredníctvom ktorého je literárna podoba života idealizovaná, determinovaná tradíciami, zvykmi a náboženstvom. V týchto dielach podľa neho dominuje oslava dediny a chvála dedinského ľudu ako jeden z prostriedkov, prostredníctvom ktorých menej početné a ponížené národy zhodnocujú a chránia vlastnú existenciu. Spomenuté romány však charakterizuje exponovaný pesimizmus: „Všetcko je při nejmenším zoufalé, strašné a nespravedlivé. Čtenář si málem odnáší dojem, že snad teprve od převratu zapadlo Slovensko do moče béd a útisku, jakých dosud nepoznalo. Z těch tří autorů se jen Milo Urban snaží o pohled objektivnější, ale ani jeho zrak nespočívá na světlých stránkách dějiny (...) Přijde-li jeho slovenský robotník do Prahy, musí mu spadnout na hlavu betonový dům; z čehož je vidět, že slovenský lid je stíhan krutým osudem s důsledností přímo děsivou [...]“⁵⁰ Podľa autora je tento pesimizmus výsledkom „buditeľskej“ horlivosti a tendenčnosti. V analyzovaných prózach zaznamenáva zároveň posun od výhradne nacionálnych tém: „Slovenský dědinský román, jak jej poznáme v této skupině knih, se vyznačuje rozhodným odvrátením od folkloru. To ukazuje, že boj o národ, o jeho ethnické uchování a uvědomění je už více méně cítěn jako vybojovaný. Tato literatura je už plodem národa osvobozeného. Místo zápasu národního nastupuje zápas hospodářský a sociální. Najednou je toho strašně mnoho, nač žalovat a z čeho chtít vyjít; nahromadilo se toho za staletí útisku, a teď teprve se rozvazují ústa k protestu.“⁵¹ Tento problém podrobnejšie komentuje v článku s názvom *O nacionalizmu*,⁵² kde od seba odlišuje nacionalizmus ako fyzickú lásku jednotlivca k svojmu národu a politickým programom, „za kterým se jde, prapor, pod kterým se lidé šikují. Tedy to dvoje by se nemělo směšovat. Láska není žádný program, heslo ani prapor [...]“⁵³ Pri politickej verzii nacionalizmu zdôrazňuje Karel Čapek prítomný rozmer moci, negativizmus a zbytočné vlastenecké poučovanie.

Polemiky ako súčasť formovania česko-slovenských medzivojnových vzťahov necharakterizujú iba komunikáciu medzi *Elánom* a *Prítomnosťou*. Spomením napríklad text Vladimíra Clementisa *Prítomnosť sa zaujíma o Slovensko* publikovaný v roku 1933 v časopise *DAV*.⁵⁴ Je reakciou na – podľa slov autora – prekvapujúci záujem *Prítomnosti* a najmä Ferdinanda Peroutku o politické dianie na Slovensku. Podobne ako Ján Smrek v *Eláne* charakterizuje Clementis

50 Tamže, s. 4.

51 Tamže, s. 6.

52 ČAPEK, Karel: *O nacionalizmu*. In: *Prítomnosť*, 1932, roč. 9, č. 8, s. 118–119.

53 Tamže, s. 118.

54 CLEMENTIS, Vladimír: *Prítomnosť sa zaujíma o Slovensko*. In: *DAV*, 1933, roč. 6, č. 11–12, s. 158–159.

Peroutku ako kľúčového predstaviteľa českého malomeštiackeho prostredia, ktoré sa o život na Slovensku zaujíma iba sporadicky.⁵⁵ Vo viacerých jeho článkoch identifikuje tzv. „*pohľad malomeštiackej českej inteligencie, alebo ešte presnejšie českého finančného kapitálu na zaostalú provinciu* [...]“⁵⁶ Bezprostredným impulzom k ostrej reakcii DAVu však bolo niečo iné. Clementis reaguje na sériu článkov publikovaných v *Přítomnosti* v druhej polovici roku 1933. Kritický je najmä k téme, ktorá jednotlivé texty spája. Kľúčové je totiž riešenie citlivej česko-slovenskej otázky. Práve v tomto bode Clementis identifikuje najväčšie Peroutkovo zlyhanie, keďže v zložitom probléme prenecháva dôležité slovo neskúseným autorom a on sám sa uspokojuje s pozíciou muža v pozadí. Výsledkom je údajne nesprávne informovaná česká verejnosť o situácii na Slovensku, resp. o zlom vzťahu Slovákov k Čechom žijúcim na Slovensku. Tento podľa Clementisa chybný a nepresný záver je tematizovaný takmer vo viacerých článkoch publikovaných v *Přítomnosti*. Okrem toho Clementisovi prekáža podľa jeho vyjadrenia neadekvátna publicita predsedu HSLS Andreja Hlinku.⁵⁷

55 O samotnej *Přítomnosti* Clementis nelichotivo píše: „*Kedykoľvek sa socialistické strany nájdu v ťažkej alebo protirečivej situácii, kedykoľvek vyschne prameň ich tvorivosti pri vynachádzaní hesiel maskujúcich sociálfašistickú prax, – vždy v takejto ťažkej chvíli môžu s bezpečnosťou čakať na žltý zošit Přítomnosti a čerpať z nej krásorečné poučenie (...)* Neviete, ako pomáhať perzekvovať komunistické hnutie a pritom nevzbudiť odpor v radoch vlastného robotníctva? Povieť, že ku každému hitlerovcovi patrí ako doplnok komunistu, a keď bijete komunistu, teda bijete tým samým i fašistu. Neviete, ako má človek byť pacifistom a antimilitaristom, a zároveň podporovať vlastný imperializmus? Povedzte, že sa blíži pre mierovú politiku zima a potrebuje ochranný kabát. Ak všetko toto nevíete a nevíete ešte mnoho iných vecí, pre vašu malomeštiacku prízemnosť – siahnite s dôverou po žltej Přítomnosti“ (tamže, s. 158).

56 Tamže.

57 Pozri ŠUJAN, Jiří: Osud jednoho Čechoslováka. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 28, s. 435–438; ŠUJAN, Jiří: Autonomizmus a jeho lidé. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 31, s. 485–488; ŠUJAN, Jiří: Osud jednoho Čechoslováka. Autonomizmus a jeho lidé II. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 32, s. 501–504; ŠUJAN, Jiří: Po nitranské události. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 34, s. 531–533, ; ŠUJAN, Jiří: Rozhovory se slovenským lidem I. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 35, s. 547–549; ŠUJAN, Jiří: Rozhovory se slovenským lidem II. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 36, s. 565–567; ŠUJAN, Jiří: Rozhovory se slovenským lidem III. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 37, s. 584–587; ŠUJAN, Jiří: Rozhovory se slovenským lidem IV. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 38, s. 598–600; ŠUJAN, Jiří: Rozčilování nepomáhalo a nepomůže. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 43, s. 673–676; ŠUJAN, Jiří: Rozhovory se slovenským lidem V. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 45, s. 709–712; KOCOUREK, Franta: Jak Hlinka politicky pracuje I. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 39, s. 617–619; KOCOUREK, Franta: Rozmluva s Andrejem Hlinkou o posledních událostech. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 40, s. 634–638; KOCOUREK, Franta: Jak Hlinka politicky pracuje II. In: *Přítomnost*, 1933, roč. 10, č. 41, s. 645–648.

Z touto témou napokon okrajovo súvisí Clementisov článok *K národnostnej otázke* publikovaný v prvom čísle prvého ročníka DAVu.⁵⁸ Kľúčovou témou je v ňom jedna z téz V. kongresu Kominterny, ktorá sa dotýka práva na sebaurčenie národov. Autorova interpretácia záverov kongresu sa dotýka poznámky o potláčaných národnostných právach Slovákov. Konfrontuje ju s pojmom „československý štátny národ“, ktorý je údajne vnímaný ako výsledok „meštiackeho podvodu“. Clementis napriek neurčitosti v analýze naznačenej tézy neponúka nové definície národa. Hovorí skôr o problémoch s jeho doterajším vymedzením. V prebiehajúcich diskusiách o otázkach pojmu národ mu podľa neho chýba pohľad na jeho vývojovú stránku. Hovorí o slabom zohľadnení prechodov od fázy kmeňa cez etnický národ až po jeho politické, resp. sociologické podoby. Tu autor nachádza zdroje nejednoznačnosti pri klasifikovaní „podstatných znakov“ akejkoľvek národnej jednotky. K týmto úvahám neskôr pripája aj stanovisko komunistov. Riešenie tohto problému by malo podľa jeho slov podliehať jednotnému stanovisku komunistickej strany. Východisko nachádza v oslabení spoločenského vplyvu a moci českej buržoázie, ktorá si mala vymyslieť legendu „o jednotnom československom národe“. Tento záver Clementis jednoznačne odmieta. Dôkaz o národnej identite však nespochybňuje iba v intenciách pojmu „československý národ“. Rovnako skepticky pristupuje aj k spojeniu „slovenský národ“. Ako odlišný problém vníma otázku tzv. „štátneho národa československého“. Zdôrazňuje, že „komunistické“ stanovisko k daným otázkam by mali determinovať takticko-politické aspekty. Na tie nazerá Clementis cez prizmu zosilňovaného slovenského nacionalizmu. Rozumné by bolo podľa jeho slov triedne využitie protičeských nálad na Slovensku. Týmto spôsobom by bolo možné dôjsť k ukončeniu „*režimu meštiactva, bez vypichovania českého rázu [...]*“⁵⁹, keďže slovenská buržoázia je spojencom nenávideného českého meštiactva.

Na záver môžem konštatovať, že výberový pohľad diskusie a polemiky publikované v *Eláne* a *Prítomnosti* v sebe nesie implicitnú otázku, či je možné prostredníctvom takejto rekonštrukcie priblížiť kľúčové procesy, ovplyvňujúce kultúrnu situáciu medzivojnového Československa a súčasne vzťah k princípom, na ktorých bola budovaná národná kultúra, a teda aj národná identita. Dôležité spojivo medzi jednotlivými článkami predstavuje v tejto súvislosti pertraktovaný „slovenský problém“, za ktorým hľadáme otváranie tzv. „slovenskej otázky“, ovplyvňujúcej pomer Slovákov k Čechom v medzivojnovom Československu.

58 CLEMENTIS, Vladimír: K národnostnej otázke. In: DAV, 1924, roč. 1, č. 1, s. 2–4.

59 Tamže, s. 4.

Lubomír Lipták o jeho peripetiách napríklad píše: „*Vzťah Slovenska k celému štátu v administratíve, správe, spôsobe jeho riadenia atď. bol však časťou toho, čo sa zaplietlo ako gordický uzol problémov pod názvom ‚slovenská otázka‘ [...] bola tu nesmierna kultúrna nerovnosť, iné tradície a politické potreby. Problémy, zážky, ktoré život dennodenne rodil, nútili každého politika i verejného činiteľa, dokonca aj tých, ktorí vôbec, aspoň navonok, jestvovanie ‚slovenskej otázky‘ neuznávali, zaujať k nej stanovisko a nejako sa pokúšať ju riešiť.*“⁶⁰ Výberová rekonštrukcia diskusií a polemík odráža viacero názorových platforiem, dotýkajúcich sa riešenia tohto problému. Na druhej strane je na stránkach vybraných periodík možné rozpoznať súvislé estetické koncepcie, ktoré okrem ich zapojenia do formovania medzivojnových česko-slovenských vzťahov majú svoje miesto v štúdiu dejín modernizmu a pomáhajú rozšíriť poznanie tohto procesu.

60 LIPTÁK, Lubomír: *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava 2011, s. 113.